

in kulturne razmere v monarhiji v 2. polovici 16. stoletja, vojne s Turki, upor Nizozemske proti Špancem; V) tridesetletna vojna in njene posledice; VI.) vojne s Francozi (predvsem za špansko nasledstvo) in Turki od srede 17. do srede 18. stoletja, socialne, gospodarske in kulturne razmere v tem času; VII.) razsvetljeni absolutizem Marije Terezije, avstrijska nasledstvena vojna, vzpon Prusije; VIII.) reforme Jožefa II. in Leopolda II., odmevi francoske revolucije v monarhiji; IX.) vojne z Napoleonom in njihove posledice, restavracija, Metternichov absolutizem; X.) revolucija leta 1848, neoabsolutizem, začetki ustavnosti in liberalizma (do 1873); XI.) vzroki razpada monarhije (nacionalni problemi, stranke, socialni problemi, zunanja politika); XII.) razpad monarhije in vzroki zanj.

Priznati je treba, da je knjiga za nekoliko bolj izobraženega bralca izredno berljiva in vsebinsko na dovolj visokem nivoju, da tudi zgodovinarju, če ni ravno specialist za to problematiko, na prijeten način obudi v spomin, ali mu celo na novo odkrije marsikatero zanimivo podrobnost iz zgodovine monarhije. Vsebina knjige je namreč širša kot bi sodili po naslovu. Ne gre le za zgodovino Habsburžanov kot rodbine, ampak za pregled zgodovine njihove države, še več, za pregled zgodovine Evrope, kot se je videla (in se očitno vidi še danes) z Dunaja, centra ene od evropskih velesil. Glavna pozornost avtorjev je usmerjena k velikim političnim in vojaškim dogodkom (predvsem habsburškim uspehom) v Italiji, Španiji, Franciji, nemških deželah, na Češkem, Ogrskem, Nizozemskem in Balkanu, pa tudi gospodarske, znanstvene in kulturne razmere v monarhiji so prikazane predvsem z vidika dosežkov evropskega pomena.

Razumljivo je, da se v tako zasnovani knjigi slovenske dežele omenjajo le nekajkrat (pri dinastičnih bojih Rudolfa I. z Otokarjem II., v zvezi z grofi Celjskimi, kmečkimi upori in Ilirskimi provincami), pa še to zelo na kratko, verjetno pa bo slovenski bralec le nekoliko razočaran, ko med 500 fotografijami oseb, krajev, gradov, dvorcev, pisnih dokumentov in umetniških upodobitev dogodkov ne bo našel niti ene same iz Slovenije (ne po vsebini, ne po provienci), in ko bo v imenskem kazalu našel enega samega Slovenca, Jakobusa Gallusa Carniolusa, ki »je deloval v Pragi«. Zato bi bil dodaten, poljudno napisan predgovor k slovenski izdaji, ki bi bralca seznanil z najpomembnejšimi dogajanjem v naši zgodovini iz časov monarhije (dinastični boji v 13. in 14. stoletju, reformacija in protireformacija, kmečki upori, turški vpadi, začetki narodnega prebujanja, Ilirske province, politično življenje v 2. polovici 19. stoletja) knjigi vsekakor v prid.

Posebej je potrebno spregovoriti o predgovoru avtorjev publikacije, ki meče na sicer korektno napisano delo nekoliko čudno luč. Je namreč poln nostalgije po slavni starih časih, po »dolgem in srečnem sodelovanju narodov«, sanjarjenj o nekakšni obnovitvi Donavske monarhije v obliki Srednje Evrope »kot živega evropskega organizma« (za razliko od današnje Evropske unije, ki je le »skupnost za kapitalski izkupiček«) z vključitvijo »nekdanjih kronskih dežel Češke in Madžarske, ki sta po razpadu sovjetskega imperija končno dosegli svobodo in v katerih umetniki in razumniki sanjajo o srednji Evropi ter načrtujejo njeno politično, moralno in kulturno obnovo«. Zlasti kultura, kultura kot »spomin na narode, kot zgodovina tistih, ki nočejo verjeti v konec zgodovine«, naj bi bila poglobljena dediščina monarhije, nadnarodne države pod žezlom »najbolj evropske vladarske rodbine, v kateri sta vladala vsebujoči pravni red in bolj ali manj federativno načelo«. Pogled v imensko kazalo te knjige, ki vsebuje kar precej poglavij o zgodovini kulture v monarhiji, navaja sklep da so »narodi«, razen nemškega, prav malo doprinesli v njeno zakladnico. O obnovitvenih načrtih kulturnikov in razumnikov z Balkana, ki je po »razsulu Jugoslavije vnovič postal sod smodnika, ogrožajoč vso Evropo« iz predgovora sicer ne izvemو ničesar, ali pa kvečjemu posredno, preko trditve, da je misel francoskega zgodovinarja Ernesta Denisa iz leta 1918, da »v novi Evropi, kakršno zdaj potrebujemo, ni več prostora za Avstrijo«, danes že zastarela, češ da so zgledi iz zgodovine s časovnim odmikanjem habsburškega cesarstva vedno privlačnejši.

Predgovor je pač napisan za določen krog avstrijskih bralcev, zato bi ga bilo v slovenski izdaji najbolje izpustiti. Če to ni mogoče, bi bil dodaten slovenski predgovor toliko potrebnejši. Z dunajskega pogleda na monarhijo in Evropo ni bilo med Gradcem in Trstom skoraj nič omembe vrednega, kar navaja misel, da bi bilo tako tudi v obnovljenem »živem evropskem organizmu«, za katerim potemtakem slovenskim razumnikom in kulturnikom ni treba prav hudo hrepeneti.

Vladimir Kološa

Miloš Jakopec, *Časnikarstvo na Dolenjskem 1848–1941*. Novo mesto : Dolenjska založba; Dolenjski list, 1994. 219 strani.

Miloš Jakopec, upokojen novinar iz Novega mesta, se v zadnjem času tako v Dolenjskem listu kot v reviji za literaturo, kulturo in družbena vprašanja Rast, ki že peto leto izhaja v Novem mestu, uveljavlja kot plodovit zgodovinski publicist. Na nekaterih mestih in zvrst pisanja že presega, njegove razprave dobivajo že strokoven značaj. S knjigo o časnikarstvu na Dolenjskem do II. svetovne vojne je temeljiteje posegel v naše dosedanje vedenje o tej problematiki na področju nekdanje novomeške kresije. Po knjigi Ludvika Tončiča, Tiskarstvo na Dolenjskem iz leta 1989 (glej poročilo Anje Dular v ZČ 44, 1990, str. 648–649) je to drugi pomembnejši prispevek v zadnjem času k poznavanju kulturne preteklosti Dolenjske.

Delo je avtor razdelil v več delov. V prvem nam predstavi čas in prostor. Žal vsebina ni ravno tisto, kar bi pričakovali, saj imamo dejansko opraviti z nekakšnim pregledom slovenske zgodovine, povzetim predvsem po Dragotinu Lončarju. Ker je knjiga izšla kot 9. v Seidlovi, to je nekakšni znanstveni zbirki,

bi ta del zlahka pogrešili. Bistveno boljša so nadaljna poglavja. Ta so razdeljena po krajih izhajanja časopisov. Novem mestu sledi tako Kočevje in temu Krško. Časopisi so pač izhajali tam, kjer so bile tiskarne. Obdelal je naslednje: Sloveniens Blatt, Dolenjske novice, Križ, Lan in konoplja (vsi Novo mesto); Radikal, Ljudska samouprava, Mali vestnik, Kočevski Slovenec (vsi Kočevje) ter Posavska straža, Napredna misel in Posavski gasilec. Vsak časopis obdela pod naslednjimi vidiki: opredelitev, čas izhajanja, kraj izhajanja, obdobje (tednik, . . .), naklada, izdajatelj, odgovorni urednik, tisk, oštevilčenost strani, velikost in prelom, vsebina, oglasi, pomembnejše gradivo, podlistek, nosilni sestavki, zaplembe. Pri tistih, ki so ga posebno pritegnili, je avtor dodal še nekakšno krajšo razpravo. Skratka, Jakopčeva knjiga ni bibliografija, ampak poizkus analize časnikarstva na Dolenjskem. K poglavjema Novo mesto in Kočevje je pripisal tudi krajša zgodovinska uvoda, ki sta na teh mestih nepotrebna ali pa bi združena lahko nadomestila prvo poglavje.

Pravo bogatstvo pa je zadnje poglavje: Preglednice. Vsebuje skupno preglednico vseh časnikov in časopisov, abecedni seznam časnikov in časopisov, njihov kronološki seznam, po kraju izhajanja, abecedni pregled urednikov, urednike listov, abecedni pregled krajev izhajanja in urednikov, časnike in časopise, samo tiskane na Dolenjskem, življenjepise urednikov in osebno kazalo. Čeprav pogrešamo avtorjevo razlago, zakaj ne upošteva Gottscheer Zeitung, je njegovo delo izredno ilustrativno in bogato. Takoj je razvidno, da to področje dobro obvlada. Knjigi zelo povečuje vrednost dejstvo, da so glave časopisov v njej reproducirane. Če smo na nekaterih mestih pripomnili, da bi nekatere dele knjige na njeno naravo lahko pogrešili, pa dodajmo tudi obžalovanje, da ni bil avtor pri predstavitvi časopisov bolj izčrpen. Kljub temu vsebina knjige izpolnjuje pričakovanja, ki jih obeta naslov.

Za zgodovinarja bi bilo zelo zanimivo vedeti, koliko so dolenjski časopisi oblikovali tamkajšnje javno mnenje. Vtis je, da ne pretirano. Očitno Dolenjec pobira iz časopisa predvsem novice, mnenje pa si ustvarja sam. To sodimo tudi po sedanjih razmerah. Politične razmere na Dolenjskem so v glavnih potezah vsem znane. Zanimivo je, da je Dolenjski list nekdanjemu socialističnemu režimu veliko bolj (včasih že neokusno nekritično) naklonjen kot pa sedanji demokraciji. Dolenjci na to ne reagirajo in časopis uspeva. Slovenec se na Dolenjskem ne more prijeti. Številni ljudje, za katere bi pričakovali, da so njegovi naročniki, ga niti ne poznajo. Skratka: vse kaže, da časopisje ne kroji dolenjskega javnega mnenja ali pa le v zelo majhni meri. Vsekakor bi kazalo to vprašanje tako v preteklosti kot v sedanjosti podrobneje analizirati.

Jakopčeva knjiga je kljub nekaterim pomanjkljivostim, ki pa mu jih kot nepoklicnemu zgodovinarju lahko oprostimo, velik prispevek k zgodovini časnikarstva na Dolenjskem. Ker je to sestavni del slovenskega, bi bilo prav, da se seznanimo z njeno vsebino tudi širša slovenska javnost.

Stane Granda

Branko Marušič, Matija Vertovec. **Njegova doba in podoba.** Vipava–Ajdovščina : Agroind, 1994. 26 strani.

Nekdanja Vipavska klet, sedanji Agroind, ki se smatra za naslednika tamkajšnje vinarske zadruge iz leta 1894, je ob sto letnici njene ustanovitve dala ponatistniti dve knjigi Matije Vertovca: Vinoreja (1845) in Shodni govori (1850). Branko Marušič je kot posebno, spremno knjigo napisal delo z gornjim naslovom. Čeprav gre za delo, ki naj predvsem olajša branje Vertovčevih knjig, velja nanj posebej opozoriti.

O Matiji Vertovcu, osebnosti, ki je s svojo vsestransko izobrazbo in izvirnimi načrti preseгла okolje, v katerem je delovala, in preseгла tudi delokrog, ki ga je narekovala dušnopastirska služba, je že veliko napisanega. Ob 200-letnici rojstva (1984) mu je bil posvečen poseben simpozij, katerega rezultati so objavljeni v Goriškem letniku 11, 1984. Kljub temu, da je o njem težko povedati kaj novega, pa čutijo njegovi vipavski rojaki neprestano potrebo, da se ga spominjajo in opozarjajo na njegovo delo. Seveda jih bolj kot njegovo pisanje o astronomiji, kemiji in zgodovini priteguje njegovo gledanje na kmetijstvo in zlasti vinogradništvo. Slednje fizično in psihično zaposluje mnogo Slovencev, zlasti Vipavce. Ti so očitno ugotovili, da za uspešno trženje ni dovolj le kvaliteta pridelka ampak je potrebna tudi ugledna preteklost te gospodarske panoge.

Če na eni strani zgodovinarji lahko ugotovljamo, da o Matiji Vertovcu že veliko vemo, pa moramo vseeno priznati, da bi potrebovali študijo, ko bi primerjalno obdelala Vertovca, Zalokarja, prof. Orla in druge, ki bi nam pokazala, v čem so rezultat svoje dobe in v čem so originalni. Niso bili le teoretiki ampak tudi praktiki. Medtem, ko Vipavci postavljajo Vertovca skoraj na oltar, se Dolenjci Zalokarja niti ne spomnijo.

Delo Branka Marušiča je kot sinteza dosedanjih dognanj o Vertovcu poziv k ponovnem pretresu naših velikih mož preteklosti. Seveda ne bo mogoče obstati le pri njihovih teorijah, ampak bo treba oceniti tudi prakso. Za znamenitega Vipavca počasi leze na dan dejstvo, da je njegov pomen velik v vinogradništvu, precej manjši pa v predelavi grozdja. Tu je mogoče delovalo celo negativno, zaradi česar je vipavsko vino zlasti izven Kranjske težko našlo kupca in uveljavilo primerno ceno. Problem se mogoče zdi komu preveč lokalni, vendar se žal moti. Vino je bilo za naše prednike pomemben vir dohodka, zato ni vseeno, kakšen je bil pridelek.

Stane Granda